

Я у світі

Беденко М.В., Заброцька С.Г., Дунець І.Р.

«Я У СВІТІ»

ПІДРУЧНИК ДЛЯ 4 КЛАСУ

загальноосвітніх навчальних закладів

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН
2015

УДК 3(075.2)
ББК 60я71
Б 38

Рецензенти:

Гладюк Т.В., доцент кафедри педагогіки і методики дошкільної та початкової освіти
Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

Походжай Н.Я., вчитель початкових класів вищої категорії ЗОШ I-III ступенів № 19
м. Тернополя, старший вчитель

Беденко М.В.

Б 38 Я у світі : підручник для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. /
М.В. Беденко., С.Г. Заброцька, І.Р. Дунець. — Тернопіль :
Навчальна книга — Богдан, 2015. — 176 с. : іл. + 1 елек-
трон. опт. диск (CD). — Електрон. версія. — Режим доступу :
<http://www.bohdan-digital.com/edu>.

ISBN 978-966-10-4122-5

УДК 3(075.2)
ББК 60я71

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва*

© Беденко М.В., Заброцька С.Г.,
Дунець І.Р., 2015

© Навчальна книга – Богдан,
оригінал-макет, 2015

ISBN 978-966-10-4122-5

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

— підсумуй свої знання;

— поміркуй, перевір себе;

— прочитай;

— словник;

— робота в парах;

— робота в групах;

— народна мудрість;

— домашнє завдання;

— проект.

— фотографії;

— картини, ілюстрації;

— музика;

— відео.

Цими піктограмами , , , у підручнику позначено ті його складові, які можна відкрити у pdf-файлі або скориставшись CD, що входить у комплект.

У зв'язку з великим обсягом електронної складової підручника, у pdf-файлі активною є тільки її частина. Для завантаження всіх матеріалів треба перейти за посиланням:

<http://www.bohdan-digital.com/edu>.

Дорогий друже!

Перед тобою підручник із предмета, який називається «Я у світі». Наша розмова розпочнеться із з'ясування, що таке твоє «я», чим ти відрізняєшся від інших і як будеш змінюватися в подальшому. Згодом наша розмова торкнеться всього, що тебе оточує, — від сім'ї до людства загалом.

Щоби розмова була цікавою і змістовною, ми регулярно будемо занурюватися в історію людства і розглядати звичаї інших народів. Чому? Тому що зрозуміти правила та усні «приписи» довколишнього світу значно простіше, якщо знати, як ці правила виникли, чи звідки до нас прийшли.

У межах цього курсу ти «примірятимеш» різні соціальні ролі — сімейні, професійні, роль громадянина своєї держави і громадянина світу. Це допоможе тобі відповідально поставитися до своїх прав і обов'язків зараз і в майбутньому. Водночас ми разом з тобою розглянемо й екологічні проблеми. Наша планета настільки маленька і вразлива, що вміння жити на ній, не завдаючи шкоди, повинне формуватися в дитячому віці.

Крім звичних навчальних текстів, у нашому підручнику багато казок. Їхні сюжети, як і личить казкам, фантастичні. Проте ми їх так написали, щоб ви співпереживали не лише нашим допитливим героям, а й перейнялися проблемами, що вивчаються. І могли б цими думками поділитися під час уроку.

До підручника додається аудіо- і відеоматеріал, який дозволить розширити коло тем, що розглядаються на уроці.

Автори

Чарівний Всесвіт

Чарівний Всесвіт — просто неозорий,
І в нім Земля перлинкою пливе.
Який же дивовидний світ казковий
І на Землі усе-усе живе.
На ній рослини дивні і тварини,
Вона у фарбах вся і у красі,
І місце тут знайшлося для людини.
Планет багато, але різні всі...
Й краса оця, що серцем не збагнути,
І небо, й зорі, й вся ця дивина...
То ж тільки треба просто мудрим бути,
Щоб зрозуміти, що Земля одна.

За Надією Красоткіною

Розділ 1. ЛЮДИНА

§ 1. Неповторність кожної людини

Поміркуй! Що таке неповторність людини?

Цікаво влаштована природа: в ній усе прекрасне і незвичайне. Кожен її складник необхідний і важливий, має своє місце і призначення. Людина — невід’ємна частина природи, неповторна, як і всі інші живі істоти. Вони пристосовуються до тих природних умов, у яких живуть.

Кам’янець-Подільська фортеця

Людина, на відміну від тварин, активно змінює довкілля. Вона підлаштовує його до своїх потреб, щоб добре й безпечно жити.

Завдяки розуму людина проектує, конструює, будує, виготовляє, малює, пише.

Яке місце в природі посідає людина?

У чому полягають основні властивості людини як розумної істоти?

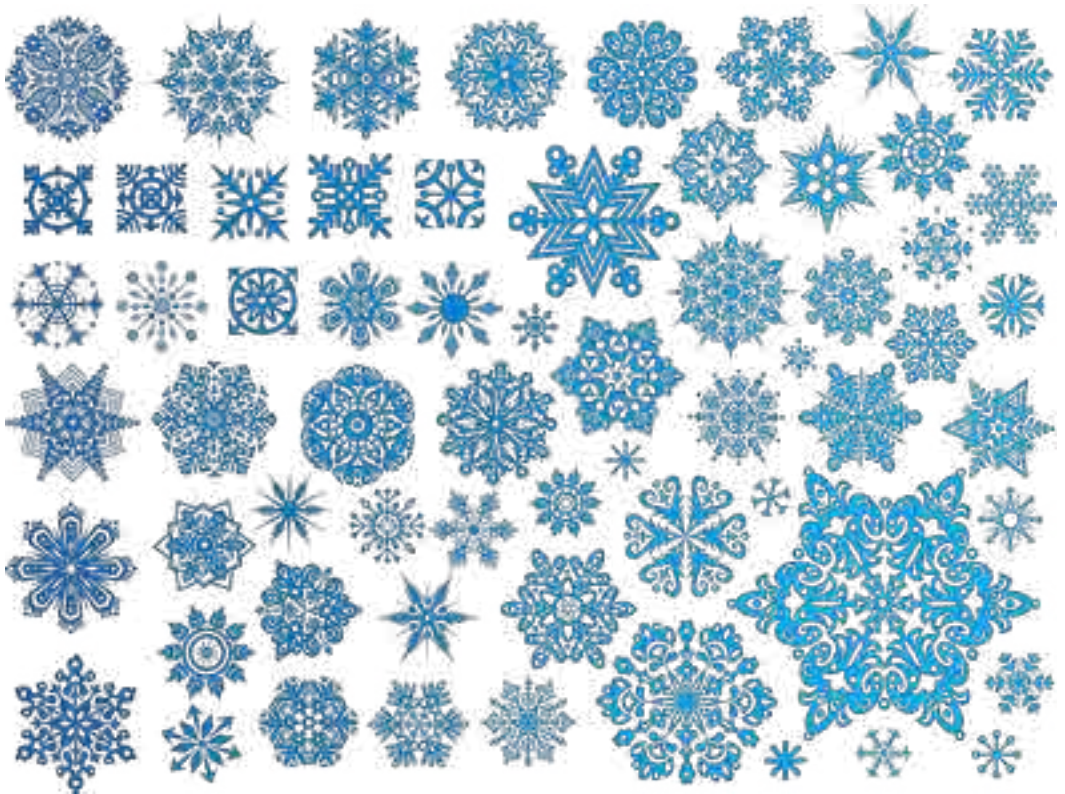

Прочитай.

Єдність несхожих

Ти любиш, коли падає сніг? Усе довкола вкривається білою м’якою ковдрою. Ти можеш кататися на санчатах і ковзанах, гратися в сніжки, дивитися, як у небі кружляють мільйони несхожих одна на одну чарівних сніжинок.

«Сніжинки ж усі однакові», — заперечиш ти. Насправді, ні. Відомо, що долаючи свій шлях з неба на землю, кожна сніжинка обростає унікальними візерунками. Всі вони різні — двох однакових сніжинок не знайти. А тепер візьми в руку жменю піску. Здавалося б, піщинки вже точно всі однаковісінькі. Але коли розглянути їх під мікроскопом, то одна піщинка — це шматочок морської мушлі, друга — висушена багато століть тому риб'яча кістка, третя — крихітний шматочок черепащачого панцира. Всі вони відрізняються одна від одної не тільки за своїм походженням, а й за виглядом.

Оскільки навіть однакові речі на перший погляд виявляються такими різними, то що ж казати про людей. Ззовні люди можуть бути трохи подібними один на одного, а близнюки видаватися геть однаковими. Але якщо пізнати

людину ближче, немов сніжинку в мікроскопі, стане зрозуміло — кожна людина унікальна за своїм характером і внутрішнім світом. Іншої такої немає.

Внутрішній світ — усе, пов'язане з людською душею, а саме: почуття, думки, емоції, мрії, бажання, прагнення, задуми тощо.

Неповторність людини — це сукупність її здібностей, зовнішності, рис характеру, поведінки.

Унікальний — незвичайний, рідкісний, винятковий, неповторний.

Прочитай вірш. Поміркуй! Що у світі неповторне? У чому проявляється твоя індивідуальність?

Ти знаєш, що ти — людина?
Ти знаєш про це чи ні?
Усмішка твоя — єдина,
Мука твоя — єдина,
Очі твої — одні.

Василя Симоненка

Прочитай.

Гостинні хатини

У давні часи жив на світі мудрий і доброзичливий народ — пізнайки. Їхні вчені прославилися на весь світ своїми винаходами. А мандрівники майже щороку відкривали новий материк або хоча б острів. Одного разу пізнайки зібрали експедицію і відправили її на пошуки ще не відкритих земель. Але трапилось нещастя. Пропливаючи повз маленький безлюдний острів, корабель вдарився об скелю і пошкодив дно. Продовжити мандрівку пізнайки не могли — треба було лагодити судно.

Це тривала і нелегка робота. Однак пізнайки, подорожуючи, вже не раз потрапляли в скрутні ситуації і завжди з них успішно виходили. Вони вирішили спустити шлюпку на воду, щоб обстежити невідомий острів. Там пізнайки швидко знайшли прісноводний струмок і озеро. На острові було дуже багато тварин і рослин.

— Погляньте, який багатий цей острів! Ми можемо оселитися на ньому, поки ремонтуємо корабель. Побудуємо невеликі будиночки і будемо кожного дня збирати фрукти і ягоди! — запропонував один із пізнайків на ім'я Трударик.

У відповідь інші лише посміялися зі свого товариша.

— Навіщо будувати хатини, якщо на кораблі і так є каюти і запаси їжі? — реготав пізнайко Лінюх.

Трударик залишився на острові сам. Дуже довго він будував собі хатину. Адже треба було нарубати дерев'яних балок, намісити глини для замащування стін,

назбирати пальмового листя для даху. Зате вдалася хатина на славу. Стіни і стеля були такими щільними, що могли захистити пізнайко від спеки, холоду і дощу. Тепер Трударикові не доводилося тулитися у тісній каюті. На сніданок він пив кокосове молоко, а на обід готував свіжу рибу з озера. Через кілька днів до нього в гості завітав інший пізнайко, Буркотун.

— Ох, зле нам стало на кораблі. З харчами сутужно, а в тісній каюті кроку не ступиш, — почав скаржитися він.

— То в чому річ? — здивувався Трударик. — Будуйся поруч!

Разом вони побудували ще одну хатину. Цього разу працювати було легше. Та й удвох вже не так сумно. День за днем на острів переселялося все більше пізнайків. А на корабель не хотів повертатися ніхто. Зрештою у каюті залишився лише Лінюх. Він жадібно перераховував залишки сухарів і щиро дивувався, чому всі його товариші виявилися такими дурнями і втекли з корабля.

Якими були пізнайки?

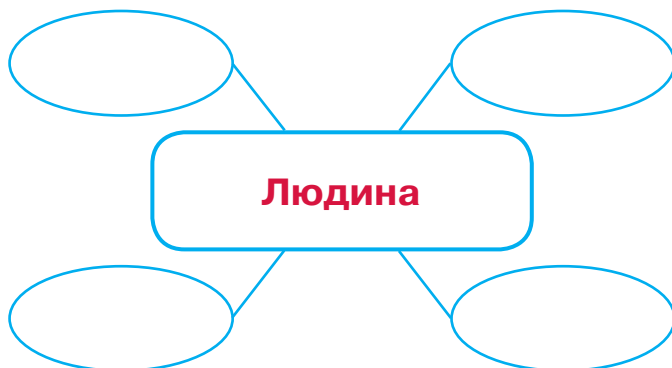
Чому більшість пізнайків вирішили жити в хатинах?

Чи всі пізнайки переселились у селище на острові?

Чи можна сказати, що пізнайки унікальні? Чому?

Створіть асоціативний куш «Людина».

Поміркуйте! Якими здібностями та вміннями ви відрізняєтесь від інших?

Підсумуй свої знання

- Людина є частиною природи і суспільства. Її життя залежить від умов існування, водночас діяльність людини впливає на ці умови.
- Кожна людина неповторна. Неповторність виявляється не тільки в зовнішності, а й у рисах характеру, здібностях, вміннях та поведінці.

Перевір себе

1. У чому неповторність людини?
2. Чому кожен із вас — неповторна особистість?
3. У чому твоя унікальність?
4. Чого ти хочеш навчитися?
5. Чим відрізняються твої друзі один від одного?

Порадься з батьками і розкажи, чим різняться твої рідні.

§ 2. Життя людини — найбільша цінність

Поміркуй! Чому людське життя є найвищою цінністю в сучасному світі?

Чи задумувався ти над такими запитаннями:

- Що таке життя?
- Навіщо ми живемо?
- Яке має бути життя людини?

Над цими питаннями задумується кожна людина.

Життя людині дається один раз. Життя — це процес існування, набирання досвіду, розширення світогляду. Кожна людина обирає власний життєвий шлях.

Сенс (смісл) життя полягає в тому, щоб чесно працювати, дарувати людям щастя, робити добро, розвиватися інтелектуально і духовно, бути порядною і справедливою людиною. Потрібно постійно ставити перед собою мету, досягати її та йти до нових горизонтів. Потрібно бути самодостатнім, затишно почуватися в сьогоднішні і позитивно дивитися в майбутнє.

Яким буде твоє життя, залежить лише від тебе.

Саме тому людське життя — найцінніше, що може бути у світі. Адже є люди, яким щодня доводиться боротися з наслідками важких хвороб, травм або з уродженими дефектами. Але вони продовжують любити своє життя і цінувати кожну його мить. Приміром, у спорті сила духу і мужність спортсменів-паралімпійців можуть бути прикладами для звичайних спортсменів.

Кожні чотири роки, відразу після Олімпійських ігор, проводяться Паралімпійські ігри, де спортсмени-інваліди змагаються

Паралімпійська збірна України з футболу

між собою у різних видах спорту. Українські спортсмени досягають великих успіхів у таких змаганнях. У серпні 2014 року паралімпійська збірна України з футболу стала чемпіоном Європи. У той самий час українські плавці на чемпіонаті Європи завоювали найбільше медалей і посіли перше місце.

Прочитай прислів'я. Поясни, як ти розумієш їх зміст.

Життя прожити — не поле перейти.

Мудрим ніхто не народився, а навчився.

Де є життя, там є і надія.

Які люди, таке й життя буде.

Прочитай.

Перемога над драконом

Невдовзі пізнайки вирішили піти вглиб острова і дослідити його. Виявилось, що в самому центрі острова стоїть висока гора з глибокою і темною печерою, в якій живе справжнісінький дракон. Він дуже розлютився, побачивши непроханих гостей, тому відразу погнався за ними. Пізнайки ледве втекли. Увечері вони сіли обговорити, що робити далі.

— Треба зібрати армію і перемогти дракона! — грізно вигукнув Сміливець.

— Ні! Краще дочекатися, поки дракон засне, а вночі пробратися до печери і зв'язати його, — запропонував Хитрун.

Так вони і проспиречалися до самого ранку. Один лише Смичок не брав участі в суперечці. Його це не ці-

кавило. Він просто сів на ґанку і заграв на скрипці. Чарівна мелодія полинула над островом і розбудила дракона. Він ще ніколи не чув таких дивних звуків. Драконові дуже сподобалася музика, тому він передумав виганяти пізнайків. Так зародилася дружба між ними. Дракон допомагав пізнайкам збирати дрова, орати землю і поливати рослини. А іноді просто возив їх у себе на спині. Пізнайки за це пригощали його плодами цукеркового дерева. Та найбільше дракон любив слухати, як грає на скрипці Смичок.

Хто загрожував життю пізнайків на острові?
Чому пізнайки пропонували різні способи боротьби з драконом?

Доберіть прикметники до слова «життя».

Поміркуйте! Що означає вислів видатного італійського вченого, митця і мислителя Леонардо да Вінчі: «Пам'ятай, життя — це подарунок; і той, хто його не цінує, на цей подарунок не заслуговує.»

Прочитай вірш.

Мамине слово

Я в світ прийшов із маминого слова,
пробився, наче із яйця пташа.
Та наді мною шкаралупа нова —
і в ній тепер живе моя душа.
То — космосу яйце. Я бачу в ньому
вогненні тріщини, коли заграє грім.
Та не дійду ніколи до пролому,
що міг би стати виходом моїм.
Вертаюся до рідного порога,
будую над собою укриття...
Від матері до матері дорога —
це просто називається — життя!

Дмитро Павличко

Чи може людина жити без душі, якої не бачимо, але відчуваємо у своєму серці?

Чому саме рідна мова, на твою думку, є такою важливою для кожної людини?

З чим порівнює поет народження людини?

Підсумуй свої знання

Життя людини — це найвища цінність. У кожної людини життя унікальне й неповторне. Життя треба берегти і шанувати.

Перевір себе

1. Чому людське життя є найвищою цінністю?
2. Як людина має ставитися до свого життя? Життя інших людей?
3. Яку цінність для України становить кожний із вас?
4. Як треба прожити життя?

Порадься з батьками і розташуй подані слова та словосполучення за порядком їхньої важливості у твоєму житті. Обґрунтуй свою думку.

Любов, великий будинок, працьовитість, гроші, друзі, впевненість у собі, освіта, здоров'я, гарна зовнішність, дружна сім'я.

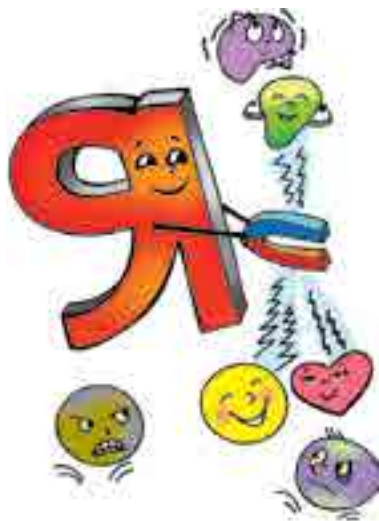
§ 3. Людське «Я»

Поміркуй! Чим людина відрізняється від тварин?

З чого складається наше «Я»?

Як ти гадаєш, у чому різниця між людиною і твариною? Здавалося б, і тим, і іншим для життя потрібні їжа, вода, сон, тепло. Але хіба можемо ми уявити собі життя, в якому будемо лише їсти і спати? Людина опирається не тільки на інстинкти і фізіологічні потреби, а й на деяку внутрішню систему своєї поведінки — своє «Я».

Що ж це таке — людське «Я»? На відміну від тварин, усередині кожної людини є маленький, але дуже потужний «магніт». Цей магніт увесь час притягує до себе купу дрібних частинок характеру: доброту або злість, хоробрість або боягузтво, скромність або на-

хабство. Твоє ж завдання — вибрати відповідні для себе частинки і скласти їх в унікальний візерунок. Цей візерунок і буде називатися твоїм «Я». Такому магніту потрібно

постійно живитися, читаючи книги, переглядаючи фільми, відвідуючи театри, спілкуючись з іншими людьми, роздумуючи про життя. Тільки-но магніт розрядиться, людина вже нічим не відрізнятиметься від тварини.

Людське «Я» — це особистість людини, індивідуальність, характерні особливості, те, що відрізняє її від інших людей.

Що важливіше для формування власного «Я»:
— поради вчителів;
— власні наміри;
— власні вчинки?

У чому виявляється людське «Я»?

Чи може змінюватись наше «Я»? Під впливом яких чинників це відбувається?
Про що говорять наші жести?

Головне «дзеркало» людини — це її очі. Впевнений погляд завжди вважався ознакою непохитності та сили духу людини, її цілеспрямованості. Проте не всім людям це подобається. Окрім того, в деяких країнах прямолінійний погляд в очі вважається неповагою до співрозмовника. Це також треба враховувати, щоби не передати куті меду. Тому що тривалий і прямий погляд в очі може змусити твого співрозмовника почуватися незатишно.

Також доволі легко розпізнати за поглядом людини обман. Зазвичай, кажучи неправду, людина відводить очі чи «блудить» поглядом, не може зосередитися на очах співрозмовника. Така людина відчуває невпевненість, через те всі її рухи будуть цю невпевненість проявляти. І навчитися приховувати свій обман дуже складно. Бо ж мова людського тіла виявляє його мимоволі. Це може проявлятися і в рум'янці на щоках, і в спітнілому лобі, і в ча-

стому кліпанні. Саме з цієї причини мову жестів опанували «на відмінно» люди таких професій, як психологи, розвідники, адвокати. Вони можуть розпізнати правду навіть тоді, коли вголос її ніхто не каже.

Крім погляду, багато що про людину можуть розповісти її жести і міміка. Існує, для прикладу, цілий ряд жестів, які свідчать про щирість і добросердність людини. Найчастіше це її відкриті руки, повернуті долонями вгору. Ось прослідкуй за маленькими дітьми. Коли вони чимось гордяться чи хваляться, то часто виставляють вперед долоні. А коли їм соромно, тоді руки вони ховають у кишені чи за спину. А ось коли ми бачимо, що співрозмовник схрестив руки на грудях, схрестив ноги чи зціпив долоні у кулаки, це означає, що він підсвідомо хоче відгородитися від нас чи від теми нашої розмови. Звертайте увагу також на розташування людського тіла. Наприклад, якщо ноги людини чи навіть усе тіло повернуті до виходу, то найімовірніше, що вона хоче чимскоріше закінчити розмову і піти. Якщо ж вона заклала руки за голову, то ваше товариство і розмова їй припали до душі. Цікаво, що в країнах Західної Європи знан-

ня мови жестів і міміки є обов'язковими для будь-якого менеджера чи керівника. Мабуть, там вже чудово усвідомили, що жоден словесний діалог не розповість про людину стільки, як порух її рук чи її погляд.

Крім усього іншого, під час спілкування з людиною обов'язково треба враховувати відстань, на якій ти від неї знаходишся. Вчені з'ясували, що на відстань від 15 до 45 сантиметрів людина може підпускати лише найближчих людей. Якщо ти не надто добре знайомий з людиною, то під час розмови не підходь до неї настільки близько — їй буде некомфортно. Наступна зона — від 45 до 120 сантиметрів. На такій відстані один від одного зазвичай перебувають люди під час дружніх зустрічей, свят, вечірок. На відстані від 120 до 350 сантиметрів найчастіше комфортно розмовляти із малознайомими людьми. Наприклад, із продавцем у магазині чи майстром, котрий прийшов лагодити твій телевізор. Ну, а будь-яка більша відстань щонайкраще годиться для розмов із великою групою людей. Якщо стояти ближче, то у такому випадку ти просто не зможеш зосередитися на всій групі відразу.

Чи доцільно під час розмови незмигтно дивитися співрозмовникові просто в очі?

Як ти гадаєш, що означає безперервне кламцання рукою чи постукування олівцем по парті?

Поміркуй, для людей яких ще професій необхідне знання мови тіла.

Поділіться на три групи. Кожна група повинна змоделювати одну із ситуацій: 1) на дружній вечірці ви знайомите нового товариша із групою своїх друзів; 2) двох хлопців звинувачують у поганому вчинку, один з-поміж них винен; 3) у вашому класі нова учениця, ви почергово знайомитеся з нею і розповідаєте про себе. Зверніть особливу увагу на мову жестів, міміку, погляд усіх учасників, їхнє розташування відносно один одного.

Прочитай.

Експеримент зі шматочками зефіру

Багато років тому вчені провели такий експеримент. До кімнати заходила дитина і сідала за стіл. Перед нею ставили шматочок зефіру і казали, що вона може з'їсти його просто зараз. Однак якщо почекає 20 хвилин, не з'ївши першого шматочка зефіру, то отримає вже два шматочки. Хтось не хотів чекати і їв зефір відразу, хтось терпів. Помітно було, що багатьом дітям дуже складно стриматись і не з'їсти ласощі. Вони намагалися відволіктися — співали пісні, грались і навіть старалися заснути. Уміння відкладати задоволення — значуща риса людського «Я». Більшість людей можуть це зробити. А от якщо запропонувати подібний експеримент тваринам, вони точно не стануть відкладати ласощі. До речі, результати експерименту показали, що ті діти, які відмовлялися від зефіру і стійко чекали ще 20 хвилин, у майбутньому стали успішнішими в школі, університеті і в дорослому житті від тих, хто з'їв зефір відразу.

Як ти вважаєш, чому експеримент показав такі результати?
Що таке, на твою думку, успіх?
Чи пов'язана терплячість з успішністю?

Прочитай.

Цукеркове дерево

Усі пізнайки оселилися в затишних хатинах. Окрім Сонька. Він так любив спати, що прокидався тільки для того, аби поїсти. Тому замість будиночка він ліг у затінку високого дерева з дивними гілочками. Сонько мріяв про те, щоб їжа падала на нього просто з неба. Тоді йому не довелося б прокидатися.

Якось Сонько настільки розлінився, що коли всі пізнайки пішли снідати, він зміг лише протягнути руку, щоб зірвати вгорі кілька химерних плодів з дерева, під яким лежав. Ззовні вони були дуже схожі на цукерки. Дивовижно, але й на смак плоди виявилися нітрохи не гірші. Сонько миттю нарвав жменю ягідок і побіг розповісти про свою знахідку товаришам. Його сонливість як рукою зняло. А це дерево потім так і назвали — цукеркове.

Про що мріяв Сонько?

Які риси характеру притаманні Сонькові?

Яка з них допомогла Сонькові здійснити свою мрію?

I група. Доведіть, що лінь — негативна риса характеру.

II група. Доведіть, що лінь — позитивна риса характеру.

Прочитай прислів'я. Поясни, як ти розумієш їх зміст.

Терпіння дає уміння.

Людина красна не словами, а своїми ділами.

Посієш вчинок — пожнеш звичку, посієш звичку — пожнеш характер, посієш характер — пожнеш долю.

Підсумуй свої знання

Людське «Я» — це індивідуальне поєднання рис та властивостей особистості, які проявляються у вчинках і поведінці.

Перевір себе

1. Чим людина відрізняється від тварини?
2. Що таке людське «Я»? У чому воно проявляється?
3. Чи можна лише з вигляду людини говорити про її людське «Я»?
4. Охарактеризуй своє «Я». Що тобі в ньому подобається, а чого ти б хотів позбутися?

§ 4. Великі вчені. Великі відкриття

Поміркуй! Звідки взялися речі, які нас оточують?

Першим великим відкриттям стало добування вогню. Люди навчилися не тільки приборкувати цю стихію, а й перетворили її на свого вірного помічника. За допомогою вогню первісні люди зігрівали житло,

готували їжу, захищалися від великих хижаків. Із розвитком людства властивості вогню використовувалися все частіше.

*Ніколя-Жозеф
Кюньо*

Паровий віз

Звичайно, неконтрольоване полум'я і тепер залишається смертельно небезпечним. Великі пожежі дуже ускладнюють життя людини. Проте розумне використання вогню принесло людству набагато більше користі, ніж будь-що інше. Так, ще 6000 років тому люди навчилися плавити над багаттям мідь і олово, а потім виготовляти з них інструменти та зброю. У 1769 році французький винахідник Ніколя-Жозеф Кюньо побудував перший автомобіль — самохідний віз із паровим двигуном.

Людство розвивалося, технології змінювалися. Проте головний принцип роботи будь-якого двигуна залишався незмінним — вогонь плюс паливо. І навіть у запуску ракети «Восток-1», яка вивела на орбіту космічний ко-

рабель на борту з першим космонавтом Юрієм Гагаріним, не останню роль зіграло відкриття вогню.

У 1 столітті нашої ери давньогрецький вчений Герон Александрійський винайшов першу парову турбіну. Складно повірити, але тоді ж у світі з'явилися перші автоматичні двері, теж винайдені Героном. Обидві конструкції запускалися в дію за допомогою вогню, води та утвореної пари.

Винахідливість — це здатність людини придумувати щось нове, знаходити вихід із скрутного становища.

Креативність — це творча, новаторська діяльність.

Раніше будь-який вантаж людині доводилося переносити на собі. Дуже важке заняття. Та й багато на собі не понесеш. Зазвичай стародавні люди підклали круглу колоду під плоский шматок дерева, бо котити вантаж набагато легше, ніж переносити. Усе змінилося, коли винайшли колесо. Людям набагато легше стало будувати житло і добувати їжу. Пізніше колесо стало основним елементом у гончарному крузі, млині та інших пристроях і механізмах. А перший віз із часом «механізували», перетворивши на машини, мотоцикли, поїзди.

Як змінилося життя людини після того, як вона навчилася добувати вогонь? До яких винаходів це призвело?

Прочитай.

Приручення тварин

Первісна людина завжди перебувала з тваринами в стані війни. Одні тварини були їжею для людини, для інших — їжею була сама людина. Тому сутички між людьми і тваринами не були рідкістю. Але людині складно було змагатися з багатьма тваринами в силі, спритності, швидкості. Зате людина розумніша. Вона розуміла, що тварин можна використовувати з користю для себе. Для цього треба «подружитися» з ними, одомашнити. Першими прирученими тваринами були вовк і собака.

Вони допомагали людині полювати, стерегли поселення від хижих тварин. Пізніше з'явилися одомашнені корова, коза, свиня і вівця. Людині більше не потрібно було ходити на полювання. Життя стало безпечнішим. Для пе-

Приручення биків

ревозення вантажів людина одомашнила бика, а пізніше — коня. У подальшому тварин використовували і для інших цілей. Наприклад, давньогрецькі та римські гладіатори билися на аренах з тиграми й левами. А карфагенський полководець Ганнібал використовував у своїй армії бойових слонів.

Яку дику тварину ти б хотів одомашнити? Чому?

Склади розповідь, як ця тварина допомагала б людям.

Головними відкриттями 15–18 століть були географічні відкриття. А головною цінністю — точні карти морського дна і течій. Без таких карт навіть найбільша і найкраще озброєна флотилія була приречена піти на дно. Що й сталося з легендарною «Непереможною армадою» —

*Іспанський флот
«Непереможна армада»*

наймогутнішим іспанським флотом свого часу. Річ у тому, що в 16 столітті Іспанія зібрала численне військо. Солдати сіли в 130 добре обладнаних військових кораблів і попливли завойовувати Великобританію. Та похід був невдалим. До Іспанії повернулося тільки 60 кораблів. Цікаво, що від пострілів англійських гармат потонуло

всього 7 кораблів армади. Решту погубило незнання. Іспанці, які невміло вибудували свою атаку, відступили і

спробували обігнути Британію з іншого боку. Але вони не врахували всіх географічних особливостей місцевості. Як наслідок, більше половини кораблів «Непереможної армади» потонуло в бою... з морськими скелями.

Евклід

За легендою, давньоєгипетський цар Птолемей I якось прийшов до видатного вченого Евкліда з наміром вивчити геометрію. Досягти цього він прагнув дуже швидко, користуючись своєю владою. На це Евклід сказав: «До геометрії немає особливого шляху для царів!». Варто зазначити, що в Єгипті, як і в інших країнах, були дороги, по яких їздити мали право тільки цар, вищі сановники і царські кур'єри.

Як ти розумієш слова Евкліда?

Чи кожен може стати царем? а математиком?

Прочитай.

Мідні цвяхи

Ремонт корабля тривав. Але виникла проблема — у майстерні закінчилися цвяхи. Пізнайки зібрали всі залізні речі, що у них були. Але переплавити їх на багатті не вийшло, оскільки температура плавлення в заліза дуже висока. Тоді вони пішли до дракона. Він щосили намагався розплавити залізо, але воно тільки червоніло і розжарювалося. Зрештою дракон утомився і сів на траві, щоб віддихатися.

— Ох! Не по зубах мені це ваше залізо. Ось мій дідусь, китайський дракон, легко б його спопелив. А я не вмю. Це вам не ті жовті камінці з печери, які плавляться від одного мого подиху, — сумно сказав дракон.

— Жовті камінці? Золото чи що? Покажи! — загорілися очі в Багатія.

— Та ні! Звідки в драконів золото? Це все казки середньовічних лицарів.

Пізнайки поквапилися до драконівської печери. Винахідник Умілець поглянув на принесені камінчики уважніше, спробував їх на міцність. Усе одно не зрозуміло. Жовтувато-зелені блискучі камінці.

— Ну що там? Усе-таки золото? Дайте мені! — не вгамовувався Багатій.

— Та не золото це, не золото, — заспокоїв його Умілець. — Правда, я поки й сам не розумію, що це таке.

— Зараз побачите, — сказав дракон. — Відійдіть-но всі подалі!

Із цими словами він вдихнув повні груди повітря і як подув гарячим полум'ям на камінці — ті відразу й розплавилися. Спершу калюжа металу була вогненно-червоною. Далі що більше остигала, то сильніше темніла і червоніла.

— Та це ж мідь! — радісно вигукнув Умілець.

Виявилось, що у дракона в печері були цілі поклади мідної руди. Переплавити її на вогні пізнайки не могли. А ось гаряче драконівське дихання допомогло впоратися із цим завданням. Мідні цвяхи були кращими і міцнішими від попередніх. І у воді вони не іржавіли, і від жука-точильника дерев'яний корабель захищали.

Чи можна вважати Сонька з попереднього оповідання першовідкривачем, а цукеркове дерево — відкриттям? Що за жовті камінці виявили в печері дракона?

Доберіть синоніми до слова «винахідливий».

Прочитай прислів'я. Поясни, як ти розумієш їх зміст.

Кожна пригода — до мудрості дорога.

Око бачить далеко, а розум ще далі.

Підсумуй свої знання

- Першим великим відкриттям людини стало добування вогню.
- Одним із найважливіших винаходів людства вважається звичайне колесо.
- Приручення й одомашнення диких тварин — ще одне важливе відкриття.

Перевір себе

1. Назви головні відкриття людства.
2. Як вплинуло приручення тварин на життя людей?
3. Чи можна назвати добування корисних копалин винаходом?

Підготуй розповідь про одне з відкриттів людства, яке змінило життя суспільства.

§ 5. Великі винахідники. Великі винаходи

Поміркуй! Чим відрізняються умови, в яких жила первісна людина, від умов, в яких живеш ти?

Єгипетський торгівельний корабель

Перші плоти, човни і кораблі з'явилися ще в доісторичні часи. Уже тоді первісні люди наважувалися виходити в море на риболовлю. А от великі вітрильні судна почали будувати стародавні єгиптяни. Це допомогло їм швидше за інших освоїти нові землі і стати першою розвинутою державою у світі.

Розміри сучасних кораблів набагато перевищують розміри своїх давніх попередників. У морі можна зустріти і ціле плавуче місто, і вантажний корабель, який бере на борт сотні тисяч тонн вантажу. Є підводні човни, які можуть проплисти навколо світу, і кораблі, які вміють «плавати» по суші і навіть літати над землею.

Лайнер «Королева Мері 2»

Верф — підприємство, де будують і ремонтують судна (найчастіше на березі моря чи річки).

*Йоганн
Гуттенберг*

Як відомо, колись кожну книгу доводилося переписувати вручну. А це тривало і кропітка робота. Тому книга була предметом розкоші. Дозволити її собі могли тільки дуже багаті люди. Але все змінилося у 15 столітті. Німецький винахідник Йоганн Гуттенберг придумав перший у світі друкарський верстат.

*Друкарський
верстат*

Книгодрукування швидко поширилося по всьому світу. Тепер придбати книги міг кожен. А школи та університети отримали можливість створювати власні бібліотеки.

Із винаходом комп'ютера та Інтернету люди отримали можливість обмінюватися інформацією ще швидше. Книги стали електронними, а величезні бібліотеки тепер можуть вміститися всього на одному диску.

Електронна книга

Повітроплавання — процес польоту на літальному апараті, який легший за повітря (повітряна куля).

Авіація — процес польоту на літальному апараті, важчому за повітря (літак, вертоліт).

*Політ на повітряній кулі
братів Монґольф'є*

Пересуватися по воді первісні люди навчилися ще на плотах. А ось вперше відправитися в політ людині вдалося порівняно недавно. У 1783 році брати Монґольф'є підняли в небо першу повітряну кулю з допомогою

гарячого повітря. Але от халепа — летіла вона тільки туди, куди подме вітер. Звичайно, для розваг і цього цілком достатньо. Отож використовувати кулю як транспортний засіб було практично неможливо. Все змінилося в 1903 році. Саме тоді ще одні брати — Вільбур і Орвіл Райт — запустили в небо перший літак.

Винахід братів Райт

Ан-225 «Мрія»

Сучасні літальні апарати мало нагадують перший винахід братів Райт. Тепер по небу пере-суваються величезні літаки заввишки з дев'ятиповерховий будинок і завдовжки з футбольне поле. Наприклад, Ан-225 — найбільший і найпотужніший транспортний літак, створений київським конструкторським бюро імені Антонова, важить 250 тонн і може підняти у повітря 600 тонн.

Які винаходи стали ключовими в історії людства?

Прочитай.

Китайці — великі винахідники

Чи траплялося тобі спостерігати, коли хтось із дітей у дворі хвалиться новою іграшкою, годинником або одягом, а друзі йому у відповідь: «Подумаєш! Китайська підробка»? Але чи завжди китайські товари вважалися неякісними і дешевими? У 2 столітті до нашої ери в Китай за товарами їздило так багато купців, що на

*Великий шовковий шлях.
Каталонський атлас,
1375 р.*

картах світу з'явився так званий Великий шовковий шлях. Це була караванна дорога з Китаю до Середземномор'я. Напевно, ти вже здогадався, що найчастіше

перевозили по цій дорозі. Звичайно ж, шовк. Річ у тім, що китайці, які першими навчилися виробляти шовк, ретельно охороняли спосіб його виготовлення. Тому в жителів інших країн не було вибору і вони купували шовк за потрібною ціною у торговців, що поверталися з Китаю. І навіть коли секрет виготовлення цієї тканини був розкритий, Великий шовковий шлях не втратив свого значення. Оскільки до того часу китайці придумали ще багато цікавого. Вони першими виготовили порцеляну, папір, порох. Тому сьогодні, перш ніж називати китайські товари дешевою підробкою, пригадай, що ще тисячу років тому винаходи з Китаю були одними з найдорожчих на ринку товарів.

Довідайся історію винаходу електричної лампочки. Яким чином цей винахід вплинув на життя людей? До яких нових винаходів це призвело?

Прочитай.

Дельтаплан

Тобі уже відомо, що дракон завжди з радістю возив на спині своїх нових друзів. Але пізнайкам так подобалося літати, що вони постійно сперечалися про те, хто має полетіти першим. Чекати своєї черги ніхто не хотів.

— Я буду першим кататися на драконі! — лементував Малюк. — Я з вас найлегший, отож мене можна покатати швидше за всіх!

— Найлегший — кажеш? — втрутився Здоровань. — А я навпаки — найважчий! Якщо я полечу останнім, дракончик уже буде втомленим, і чого доброго, впустить мене!

Так і проспиречалися увесь ранок. Розсудив усіх Мудрець:

— Серед нас є умілий майстер, а у трюмі корабля залишилося багато парусини, то чому б нам не побудувати дельтаплан? А ще краще — багато дельтапланів, щоби кожен міг літати тоді, коли захоче.

Ця ідея дуже сподобалася пізнайкам. Тоді майстер Умілець уважно вивчив будову драконячого крила і побудував схожий на нього дельтаплан. Настав час комусь першому випробувати його.

— Я не піду першим кататися! — сказав Малюк. — Я ж найлегший, будь-який потік вітру віднесе мене в море.

— Я теж не хочу першим пробувати! — замахав руками Здоровань. — Я ж найважчий! Раптом дельтаплан мене не витримає?

Врешті-решт першим випробувати дельтаплан зго-

лосився Сміливець. Рано-вранці він поліз на саму верхівку гори. Решта пізнайків залишилися біля її підніжжя і спостерігали. Сміливець міцно вхопився за дельтаплан, дочекався хорошого попутного вітру, розігнався і... так і не злетівши, покотився вниз. Добре, що схил був пологий (з крутого обриву злітати не можна), і він сильно не забився. Почали пізнайки гадати, що ж вони зробили не так.

— Знаєте, коли я ще був маленьким і не вмів махати крилами, — невпевнено почав дракон, — дідусь учив мене, що злітати потрібно тільки тоді, коли вітер дме тобі в обличчя. Так потоки повітря підхоплять тебе і можна ширяти в небі, навіть не розмахуючи крилами. Але мої крила вже давно зміцніли. Я можу махати ними скільки завгодно, тому на напрям вітру уваги давно не звертаю. А вам це може стати в нагоді. Хоча вітер тут у нас дуже

дивний — то в один бік дме, то в інший.

— Правильно! Адже ми знаходимося зовсім поряд з морем, — ляснув себе по чолі Мудрець. — А отже, тут є денний і нічний бриз. Удень сонце нагріває сушу сильніше, ніж море. Тому вітер вдень завжди дме з моря на берег. А вночі земля охолоджується повільніше за воду, тому вітер дме з берега в бік моря. Отож на морському березі дельтаплан можна запускати тільки вдень, коли сонце вже добре розігріє землю. Нумо, хлопці, трошки почекаємо.

Чекати вирішили просто біля підніжжя гори — аж надто нетерплячими були всі пізнайки. І ось ближче до полудня, коли сонце вже було високо-високо і добряче пригрівало, вітер почав змінювати напрям.

— Ось він — денний бриз! Тепер у нас все вийде! — вигукнув Мудрець.

Сміливець знову піднявся на вершину гори. Цього разу він був не такий рішучий, оскільки добре пам'ятав, як гепнувся зранку. А розмови про якийсь там денний і нічний бриз його не дуже переконали. Однак він розігнався, заплющив очі, приготувавшись падати, і... полетів.

Відтоді пізнайки літали на дельтапланах кожного дня. Вони більше не сперечалися з приводу того, хто має летіти першим, адже дельтапланів вистачало на всіх. Та й дракон зітхнув із полегшенням. Щиро кажучи, «возити» цілими днями на спині непосидючих і вертких пізнайків — дуже виснажливе заняття.

Про який винахід ідеться в оповіданні?

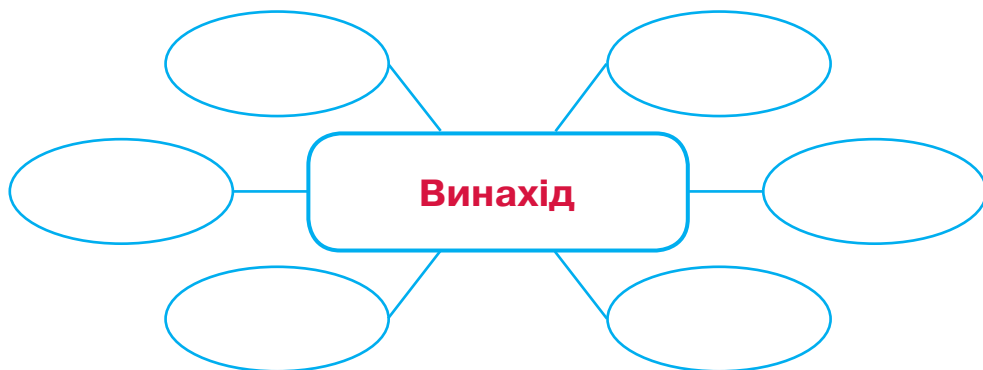
Чому Сміливець першого разу так і не злетів?

Яку пораду дав дракон пізнайкам?

Створіть асоціативний кущ «Винахід».

Підсумуй свої знання

- Із винаходом плота, а незабаром і корабля людина отримала можливість пересуватися по воді.
- Перший політ на повітряній кулі здійснили в 1783 році брати Монгольф'є. А перший контрольований політ на літаку виконали в 1903 році брати Райт.
- Перший у світі друкований верстат придумав Йоганн Гуттенберг у 15 столітті.
- Китайці здавна вважаються одними із найславетніших винахідників.

Перевір себе

1. Хто першим почав будувати великі вітрильні судна?
2. Чому в давні часи книга була предметом розкоші?
3. Назви відомих тобі винахідників.

Підготуй проект про винахід, який тебе найбільше зацікавив.

§ 6. Досягнення людства. Культура. Спорт

Поміркуй! Яке значення має слово «досягнення»?

Брати Люм'єр

у Середні віки міг закінчитися дуеллю. Минали роки, життя змінювалося. Науково-технічний прогрес зробив життя спокійнішим. Адже роботу на заводському конвеєрі не

Винахід братів Люм'єр

У житті наших далеких предків завжди було місце для пригод. Полювання, війни, подорожі — усе це було звичним явищем для кожного. Це гартувало людей фізично і морально. У Стародавній Греції, наприклад, слабка людина взагалі не вважалася за людину. А буденний похід на ринок порівняти з боями на лицарських турнірах. Тому щоб зняти надмірне емоційне напруження, на допомогу людині прийшло мистецтво і спорт.

У 1895 році в «Гранд-кафе» у Парижі брати — Огюст і Луї Люм'єр — продемонстрували свій винахід — апарат, який вони називали «кінематограф».

Прогрес — це розвиток від нижчого до вищого, поступальний рух вперед, до кращого.

Першою в світі кінокомедією вважається картина «Политий поливальник». У фільмі показано садівника, який поливає рослини зі шланга. Ззаду непомітно підкрадається хлопчик і наступає на шланг. Вода перестає текти.

Садівник здивовано заглядає у шланг. У цей час хлопчик забирає ногу — і вода вдаряє садівникові в обличчя. Така ось нехитра комедія мала величезний успіх у публіки.

Статуї персонажів з кінострічки «Политий поливальник» у дворі бібліотеки П'єр Бейль. Франція

Люди сміялися і приходили на сеанси знову і знову. Вже незабаром брати Люм'єр представили публіці свій найзнаменитіший фільм «Прибуття поштового поїзда». Сюжет відеоряду дуже простий — на станцію прибуває потяг, а вздовж вагонів ходять пасажири. Але популярність фільм отримав не через сюжет, а через реакцію глядачів.

Ті, хто вперше відвідали кінозал, дуже злякалися, коли побачили, що з екрана просто на них мчить поїзд. Окрім перших комедій і фільмів жахів, з'явилися і пізнавальні фільми. Одним із таких був фільм «Вольтижування». За сюжетом, офіцер вчить новобранця правильно заскакувати на коня. Так з'явилися перші три види кінофільмів: комедійний, пізнавальний і фільм жахів.

Чи ти любиш дивитися мультфільми? Який твій улюблений?

Яке заняття ти вибереш на дозвіллі: пограти у м'яча з друзями чи подивитися мультфільм (піти в кіно)?

Футбол

Крім мистецтва, мільйони людей у всі часи захоплювалися спортом. Хоча в давнину фізичного навантаження людям і так вистачало: війни, важка праця на землі, будівництво... А ось у 19-20 століттях спорт знову став

дуже потрібний. У наш час найпопулярніший вид спорту, звичайно ж, футбол. Поганяти м'яча на майданчику любить, напевно, кожен школяр. Проте не всі знають історію винаходу цього виду спорту. Хоч засновниками футболу і вважають англійців, ігри з м'ячем були відомі ще в Стародавньому Римі, Єгипті та Китаї за багато століть до нашої ери. Всі ці ігри мали свої особливості і дуже відрізнялися від того футболу, в який ми граємо тепер. Найбільшої популярності футбол набув саме в Англії у 19 столітті. Рік за роком ця гра ставала все популярнішою. Сьогодні ж фінал Ліги чемпіонів або Чемпіонату світу з футболу збирає біля екранів телевізорів більше вболівальників, ніж будь-яка інша трансляція за всю історію телебачення.

Бейсбол

Баскетбол

Чи ти займаєшся якимось видом спорту?

Кого з українських спортсменів ти знаєш? Що допомогло їм досягти успіху?

Розкажи про свого улюбленого спортсмена.

Прочитай.

Незвичайна Олімпіада

Пізнайки були великими шанувальниками спорту. У себе на батьківщині вони кожні чотири роки проводили Олімпійські ігри. Тому пізнайки вирішили організува-

ти змагання, хоча з багатьох видів спорту їх неможливо було провести на острові. Метальники диска, наприклад, закидали снаряд у джунглі, а потім не могли його знайти. І довго сперечалися, хто ж з них переміг. А велосипедисти, не маючи велосипедів, взагалі намагалися ганяти на страусах. Але ті часто ображались і могли боляче дзьобнути, якщо їх не дуже ввічливо підганяли. Та й перемагав у такому змаганні не найсильніший «велосипедист», а той, хто знайшов собі найшвидшого страуса.

Отож, вирішили вони придумати нові види спорту і позмагатися в них. Хто переможе в більшості видів, той і чемпіон Олімпіади. Перше змагання — перетягування ліани. Тут переможцем став Здоровань. Він обв'язав ліану навколо себе, і ніхто не зміг зрушити його з місця. Довго мучилися суперники, але всім врешті-решт набридло і вони здалися.

У другому змаганні учасники бігали на швидкість навколо острова. Найшвидшим виявився Спритник. Однак, Хитрун дуже довго доводив, що це він переможець. Правду кажучи, Хитрун замість того, щоб намагатися усіх обігнати, зробив зовсім маленьке коло довкола своєї хатини і заявив, що оббіг увесь острів. Його довелося дискваліфікувати. Але він так і не зрозумів чому.

А от із завзятим шанувальником зимових видів спорту Сніжком стався конфуз. Річ у тім, що в себе на батьківщині пізнайки часто влаштовували і зимову Олімпіаду, де в змаганні на лижах зі Сніжком ніхто не міг зрівнятися. Але на острові снігу не було. Тому вирішили замінити лижні перегони на стрибки на одній нозі. У цьому змаганні переміг Стрибунець. Сніжок спочатку дуже засмутився, але взяв реванш у наступному змаганні з поїдання морозива.

Так пізнайки змагалися до самого вечора. У кожному наступному змаганні перемагав хтось інший. Втоmlені і

виснажені вони розійшлися по своїх хатинах і лягли спати. У кожного на шиї висіла медаль за перемогу в якомусь одному виді спорту. Перемогла дружба.

Чому пізнайки не змогли провести змагання з усіх видів спорту?

Як ви розумієте вислів: «Головне не перемога, а участь»? Дізнайтеся, хто і коли проголосив цей девіз.

Прочитай прислів'я. Поясни, як ти розумієш їх зміст.

Сила та розум — краса людини.

Праця сприяє успіху, а лінощі стоять на заваді.

Не кажи — не вмію, а кажи — навчуся.

Підсумуй свої знання

- У 1895 році брати Люм'єр винайшли кінематограф.
- Для фізичного і психологічного розвантаження люди заглибились у мистецтво і спорт.

Перевір себе

1. Що таке прогрес?
2. Як називається перша у світі кінокомедія?
3. Який вид спорту найпопулярніший сьогодні?
4. Яка спортивна подія відбулася в Україні в 2012 році?

Підготуй розповідь про досягнення, яке найбільше тобі сподобалось.

§ 7. Можливості людей в досягненні успіху

Поміркуй! Що таке успіх? Які умови необхідні, щоб досягти успіху?

У слові «успіх» криється безліч чудових речей. Успіх — це лідерство. Успіх — це повага до себе, це щастя і задоволеність життям, це можливість зробити якомога більше для тих, хто залежить від вас.

Успіх — це позитивний результат, вдале завершення чого-небудь, сприятливий результат якої-небудь справи.

Мабуть, ти вже запитував себе: «Як досягти успіху в житті?». Адже ти хочеш мати багато корисних речей, мати можливість добре харчуватися, красиво і корисно відпочивати, дарувати гарні подарунки. Кожен хоче чогось досягти у житті, щоб мати

можливість пишатися собою. Чому ж одному це вдається, а іншому — ні? Людина має реальні можливості керувати власним життям і розвитком, розвивати власне «Я», виявити «іскру Божу», досягти відчуття впевненості та надійності. Життєва мета людини спрямована на досягнення добра, щастя, успіху.

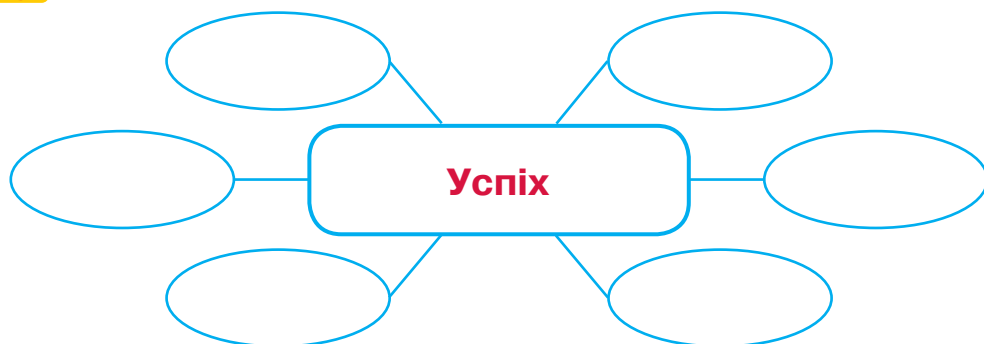
То ж якими якостями потрібно володіти, щоб досягти успіху?

Можна виділити кілька рис характеру успішних людей: вміння доводити будь-яку розпочату справу до кінця, розсудливість, оптимізм і прагнення йти вперед, наполегливість, зібраність, інтуїція, працьовитість, творчість. Та навіть якщо ти не володієш усіма якостями, треба

постійно працювати над собою, що дозволить досягати поставлених цілей. До речі, вміння правильно і точно ставити цілі — один з факторів, які допомагають досягати успіху в житті.

Складіть асоціативний кущ до слова «успіх».

Скільки людей — стільки й можливостей досягти успіху. У твоєму класі навчаються діти одного віку, але хтось любить природу, а комусь до вподоби музика, мистецтво чи спорт. Хтось мріє стати комп'ютерним генієм, хтось лікарем, а хтось — спортсменом. Мрія надихає людину, дає сили у досягненні мети. Успіх є результатом тривалої напруженої роботи, заняття певною справою.

Отже, успішна людина:

- має мету,
- знає шлях до мети,
- працює багато і наполегливо,
- використовує свої сильні якості,
- здебільшого робить те, що подобається,

- не боїться помилок і вчиться на них,
- схильна до пізнання нового,
- за потреби діє рішуче, швидко приймає рішення,
- вміє вирішувати конфлікти, знаходити взаємовигідні рішення,
- заслуговує на довіру.

Назви відомих тобі успішних українців. Що, на твою думку, допомогло їм досягти успіху?

Микола Амосов

Микола Михайлович Амосов (1913-2002) — це один з найвідоміших в світі кардіохірургів, талановитий вчений, громадський діяч, письменник, якого знають як в Україні, так і в цілому світі.

Народився у бідній сім'ї у Вологодській області в Росії. Після закінчення механічного технікуму працював начальником зміни робітників на електростанції. Закінчивши з відзнакою Архангельський медичний інститут, служив хірургом у невеликому Польовому пересувному госпіталі. У 1952 році переїхав в Україну в Київ, де прожив 49 років. У 1958 році Амосов співпрацював з Інститутом кібернетики в галузі фізіологічних досліджень серця. Микола Михайлович — один із перших у Східній Європі почав проводити операції на серці. На його рахунку тисячі врятованих життів. Він створив Інститут серцево-судинної хірургії та першим здійснив протезування мітрального клапана серця.

Богдан Сильвестрович Ступка (1941-2012) — український актор театру і кіно, лауреат Шевченківської премії, і Герой України.

Богдан Ступка

Народився актор 27 серпня 1941 року на Львівщині. У 1961 році він закінчив акторську студію при Львівському академічному драмтеатрі ім. М. Заньковецької і до 1978 року працював у цьому театрі. Того ж року перейшов на роботу до Київського академічного драматичного театру ім. І. Франка. У 1984 році Богдан Ступка закінчив заочне відділення театрознавчого факультету Київського державного інституту театрального мистецтва імені І. Карпенка-Карого.

Упродовж 1999 – 2001 років обіймав посаду міністра культури і мистецтв України. У 2001 році Богдан Ступка очолив Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка.

За свою творчу кар'єру актор зіграв понад 100 ролей у кіно та понад 100 на театральній сцені.

Як ці люди, на твою думку, досягли успіху?

Чи вважаєш себе успішним?

Які риси характеру допоможуть стати успішними?

У якій галузі ти б хотів досягти успіху? Що для цього ти робиш? Які можливості використовуєш?

Що може стати на заваді до успіху?

Прочитай.

Перший диктант

Уривок

На хуторі школи не було, не було на хуторі й церкви з церковноприходським «вчилищем», і зростали хуторяни здебільше неписьменними.

А як нашим батькам кортіло, — до болю! — щоб ми, їхні діти, вивчилися читати й писати, бо як залетить

у хутір якийсь лист із далекої солдатчини, то й того не було кому вчитати, — загорталося того листа в біленьку хустинку і чимчикувалося з ним аж до села, до вчительки, або дяка, чи до «сидельця» в марнополці:

— Прочитайте, прошу я вас! Я вам ось і крашанок принесла!

Учителька в селі була дуже старенька й кволенька, — їй з листами соромилися надокучати, отже, вчитували листи дяк із «сидельцем» — і складали до своїх комірчин хуторські крашанки.

Вчити дітей! То нічого, що школа далеко, що дітям і в осінні дощі, і в зимові хуртовини доводилося ходити десятки кілометрів туди й сюди! Пішки — це півлиха, найбільше лихо, не переборене для більшості батьків, — чоботи!

— От уже на ту зиму Парасі й до школи час, а де ж тих чобіт узяти?

Парасі чоботи таки справили. Померла навесні бабуся, з їхніх старих шкарбанів перетягли на Парасю. Хоч і непоказні, а проте чобітки, а як дьогтем вишмарували, ще й блистять.

Почала Парася до школи ходити, а вечорами стоїть, було, біля каганця та все: «А-а-а», «Би-би-би»...

І ми, меншенькі, обсядемо її та й собі за нею: «А-а-а», «Би-би-би»... Аж доки, було, мати:

— Ану, грамотії, спати!

Наступної зими і мені теж випадало йти до школи.

— А чоботи?! Де ж тих чобіт насправлятися?! — бідкалися мати,

бо батька ми вдома бачили коли-не-коли, — він наймитував у панській економії, був біля панських коней за конюха.

Якось у неділю прийшов з економії додому батько, довго вони з матір'ю міркували, де взяти для мене чоботи до школи ходити. Так-таки вони чобіт для мене і не вигадали, а вирішили, що ми з Парасею ходитимемо до школи по черзі — один день вона, а один день я.

Почав, отже, ходити і я до школи.

Вчила нас доброї душі старенька вчителька Марія Андріївна, маленька, роками вже згорблена бабуся, що весь час закутувалася в теплу хустку і все кахи! кахи! Усе кахикала.

А добра, добра була, ласкава та лагідна.

Як закрутить, було, взимку хуртовина, ніколи вона нас, хутірських школярів, не пустить, було, додому на хутір, залишить у школі на ніч, дасть кулешику чи яєчні насмажить, чайком напоїть, та ще й з цукерками, біля груби на підлозі рядно простеле, а на рядно кожушину, подушку покладе, подивиться, як пороззуваємося і чи не мокрі в нас ноженята, — як вогкі, накаже насухо повитирати, онучі на лежанці порозгортати, чобітки під грубку постановити, тоді чимось теплим повкриває нас:

— Спіть, дітки!

А сама сидить біля столу та все читає, все читає та кахикає...

А вранці побудить нас і поснідати дасть.

І коли вона, старенька, спала, хтозна!

Любили ми стареньку нашу вчительку Марію Андріївну — дуже! І любили, і слухали її, бо мати було і Парасі, і мені завжди наказували:

— Слухайтеся Марії Андріївни і не дратуйте її! Такій учительці, як наша, низенько вклонятися треба!

Училися ми...

Остап Вишня

Назви основні причини, через які в давнину багато дітей не могли набувати повної освіти.
Порівняй умови, в яких навчалися діти ще сто років тому із сьогоднішніми. Які відмінності ти помітив?

Прочитай прислів'я. Поясни, як ти розумієш їх зміст.

Під лежачий камінь вода не тече.

Знання — найбільший скарб.

Підсумуй свої знання

- Скільки людей — стільки й можливостей досягти успіху.
- Якості, що допоможуть стати успішним: вміння доводити будь-яку розпочату справу до кінця, розсудливість, оптимізм, прагнення йти вперед, наполегливість, зібраність, інтуїція, працьовитість, творчість.

Поради «Як досягти успіху»

1. Поставте перед собою мету.
2. Не полишайте навчання.
3. Працюйте зібрано.
4. Умійте зосередитись на справі (не виконуйте кілька справ одразу).
5. Навчайтесь співпрацювати.
6. Учїться спілкуватись.
7. Не втрачайте надії.
8. Отримуйте насолоду і від навчання, і від відпочинку.
9. Успіх приходить до того, хто у нього вірить.

Перевір себе

1. Чи всі люди можуть бути успішними?
2. Які умови необхідні для того, щоби досягти успіху?
3. Назвіть відомих успішних людей України. В яких галузях вони досягли успіху?

Запишіть «секрети» успіху.

Тест «Перевір себе»

1. Неповторність людини — це...

- А** її зовнішність
- Б** її поведінка
- В** сукупність її здібностей, зовнішності, рис характеру, поведінки

2. Найбільша цінність людини...

- А** золото
- Б** гроші
- В** життя

3. Людське «Я» — це...

- А** вчинки людини
- Б** те, що відрізняє людину від інших людей, її індивідуальність, характерні особливості
- В** успішність людини

4. Першим великим відкриттям людини стало...

- А** добування вогню
- Б** приручення тварин
- В** політ у космос

5. Прогрес — це...

- А** поступовий рух вперед до кращого
- Б** поступовий рух назад
- В** зупинка

- 6. Найславетнішими винахідниками здавна вважалися...**
А американці **Б** італійці **В** китайці
- 7. Щоб досягти успіху, потрібно бути...**
А байдужим
Б наполегливим
В лінивим
- 8. Віднови прислів'я. Поясни його значення.**
працею. роками, а, вимірюється, не, Життя

Розділ 2. ЛЮДИНА СЕРЕД ЛЮДЕЙ

§ 8. Єгипетська піраміда — символ спільної праці людей

Поміркуй! Чи може одна людина створити, наприклад, книжку? Чому?

Ти можеш прочитати у книгах, що будівництво єгипетських пірамід — це каторжна і рабська праця. У фільмах завжди показували наглядчів, які важкими ударами батога змушували рабів тягнути кам'яні блоки вагою по кілька тонн. Але сучасні вчені довели, що все було не так. Насправді, піраміди будували не раби, а наймані ро-

бітники. Вони наймалися на таку роботу за власним бажанням. Робітники отримували зарплату, їх годували і забезпечували житлом. Недалеко від пірамід було знайдено стародавні єгипетські лікарні. Отож, травмованим і хворим людям надавали медичну допомогу.

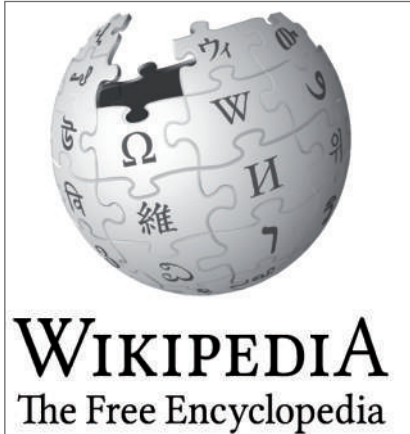

*Шестиступенева піраміда
Джосера*

Невже люди добровільно погоджувалися на виснажливу, важку роботу? Можливо, робота була не такою виснажливою?

Підняти на значну висоту важкий кам'яний блок одна людина не в змозі. Але якщо над цим завданням працюють інженери, математики і кілька десятків пра-

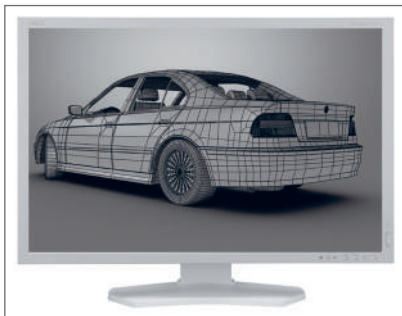
цьовитих рук, то справа не така вже й безнадійна. Тому будівництво єгипетських пірамід — найяскравіший приклад того, на що здатні люди, коли об'єднують свої розумові та фізичні зусилля.

Вільна енциклопедія

Урочистий момент передавання проекту конституції Ісландії до парламенту

Очевидно, що разом легше не тільки піднімати вантажі і споруджувати будівлі, а й вчитися, пізнавати щось нове. Один із найпопулярніших інтернет-ресурсів «Вікіпедія» поповнюється статтями від звичайних користувачів. Будь-хто може поділитися корисною інформацією зі світом. Приміром, якщо хтось із твоїх родичів — герой-рятівник, видатний учений, талановитий артист або просто дуже хороша людина, ти можеш написати про нього статтю у «Вікіпедії».

У написанні тексту нової конституції Ісландії міг взяти участь кожен житель цієї країни. Близько тисячі людей працювали над конституцією безпосередньо. Щоб нікому не було образливо, їх обрали за допомогою лотереї. Інші охочі могли вносити свої зауваження через Інтернет. Нова конституція врахувала інтереси кожного ісландця.

Одна відома автомобільна компанія оголосила про проект, у якому кожен охочий міг долу-

читися до створення нової моделі автомобіля. Через Інтернет люди вносили свої побажання, обговорювали їх, сперечалися. Врешті-решт вийшов дуже якісний автомобіль, що нічим не поступався перед розробками кращих конструкторів та інженерів.

У багатьох містах світу існують інтернет-платформи для колективної роботи мешканців над зовнішнім виглядом свого міста. Наприклад, помітили люди, що в одному районі зовсім немає велосипедних доріжок чи дитячого майданчика, обговорили це на сайті і внесли пропозицію. У найближчому часі міська влада ознайомлюється із пропозицією і реалізовує.

Завдяки чому стародавнім єгиптянам вдалося побудувати піраміди?

Чиї інтереси і як саме врахувала нова конституція Ісландії? Наведи приклад успішної, спільної роботи мешканців твого міста (села).

Прочитай.

Слон у темній кімнаті

Індійська притча

Одному падишахові індійський раджа прислав у подарунок слона. І оскільки в цих краях, куди він привіз слона, такого звіра ніхто ніколи не бачив, раджа задумав пожартувати. Він завів слона в темну кімнату. А падишахові запропонував по черзі направляти туди своїх радників-мудреців, щоб вони обмацували слона, а коли вийдуть з кімнати, описали йому, який же він — цей слон.

Перший радник, вийшовши з кімнати, сказав:

— О, вельмишановний! Слон — це товсте і високе дерево.

Другий радник сказав:

— Ні, великий падишаху, тобі сказали неправду. Слон схожий на велику, звивисту змію.

Третій радник заперечив:

— О падишаху! Навіщо ти тримаєш при собі цих брехунів? Слон — це звичайнісінька мотузка.

Четвертий доводив, що слон плоский і широкий, як листок пальми. П'ятий переконував, що слон схожий на велику і довгу вигнуту кістку.

Падишах був спантеличений. І лише тоді, коли раджа вивів слона на світло, всі побачили його і зрозуміли, що кожен мав рацію: хтось обмацував ногу, хтось — хобот, хвіст, вухо, бивні. У кожного був свій, але частковий образ слона. І тільки в цілісності вийшов справжній слон.

Кого подарував раджа падишаху?

Чому кожен з радників описував слона по-різному?

Чому тільки побачивши слона на власні очі, радники зрозуміли, що кожен з них мав рацію?

Прочитай прислів'я. Поясни, як ти розумієш їх зміст.

Де гурт — там і сила.

Дружні сороки орла заклюють.

Гурту і вовк не страшний.

Підсумуй свої знання

- Єгипетські піраміди є переконливим доказом того, на що здатні люди, коли об'єднують свої зусилля.

- Спільно легше виконувати не тільки фізичну, а й інтелектуальну роботу.

Перевір себе

1. Що об'єднує людей, які працюють разом?
2. Що потрібно знати, щоб успішно виконувати спільну роботу?
3. Склади правила успішної роботи.
4. Що позитивно впливає на успішну працю? Із переліку обери відповідні слова:

зневага, щирість, недовіра, одностайність, взаємодопомога, ворожнеча, чесність, дружба, заздрість.

§ 9. Особистісні якості, що допомагають і заважають об'єднанню людей. Роль спілкування в житті

Поміркуй! Як же стародавнім єгиптянам вдавалося виконувати таку важку, навіть за теперішніми мірками, роботу?

Придивіться до мурашок. Як такі маленькі комахи будують величезні мурашники для своїх колоній? Секрет у правильному розподілі праці, злагодженості та взаєморозумінні. На вихідних проведіть експеримент. Знайдіть мурашник і киньте біля нього невеличкі шматочки печива. Поспостерігайте за тим, як маленькі трудівники згрупуються і принесуть усі крихти до мурашника.

На вихідних проведіть експеримент. Знайдіть мурашник і киньте біля нього невеличкі шматочки печива. Поспостерігайте за тим, як маленькі трудівники згрупуються і принесуть усі крихти до мурашника.

Як би вчинили у такій ситуації люди? Швидше за все, кожен відірвав би собі стільки печива, скільки може до-

нести. Маленькі шматочки розійшлися б по багатьох домівках. Але біда в тому, що крихітна частинка печива не врятує від голоду. А ось мурахи, збираючи шматочок за шматочком різні ласощі, зможуть зі своїми запасами спокійно пережити голодні часи. Різниця між людьми і комахами справді велика. Хоча це не доводить, що людина гірша. Пригадай історію розвитку людства. За багато тисяч років населення Землі збільшилося до 7 мільярдів осіб. Незважаючи на війни і повстання, люди не винищили один одного і не знищили планету, а досягли найбільшого розвитку серед усіх живих мешканців Землі. У мурашок інстинкт злагодженої роботи закладений з народження. Натомість люди до усвідомлення необхідності взаємодопомоги і взаєморозуміння дійшли самотійно.

Назви правила співжиття в колективі.

Доберіть синоніми до слова «людяний».

Прочитай вірш.

Стояла собі хатка

Стояла собі хатка —
Дірявий чобіток.
А в ній жила бабуся,
Що мала сто діток.
Така була сімєєчка,
Сімєєчка мала!
Ніяк із нею впоратись
Бабуся не могла.
Пішла бабуся на город
По моркву й буряки,

Пішла вона до пекаря
По хліб та пиріжки.

А сто дітей — не ледарі
Пішли збирати хмиз.
Усі взяли по гілочці,
Й набрали цілий віз!

Води взяли по крапельці —
І повний казанок!
І наварили борщику
Бабуся й сто діток

А потім сто цеглинок
Вони принесли вмить.
І склали з них будинок,
І стали в ньому жить.

А потім сто зернинок
Поклали в землю в ряд.
І вирости з них квіти,
І став квітучий сад!

Якби ж ота бабуся
Не мала сто діток,
Була б і досі хатка —
Дірявий чобіток!

Наталія Забіла

Про кого йдеться у вірші Наталі Забілої?

Яка хатка була в бабусі?

Скільки дітей було у неї?

Чи легко було бабусі впоратися зі стількома дітьми?

Якими були діти?

Завдяки чому хатка-дірявий чобіток стала чудовим буди-
ночком?

Як ти вважаєш, завдяки чому бабусі вдалося подолати
труднощі?

Прочитай.

Казка про кішку і собаку

За мотивами байки Езопа

Жили на одному подвір'ї кішка з собакою. Та так недружно, що просто біда. Кожного дня на подвір'ї бійка. Якось вони так покусали один одного, що не могли ходити. Сидять поруч на ґанку і плачуть.

— Гей, вояки! — прокаркала ворона із сусідньої береги. — Через що билися хоч?

— Та я!.. Та вона!.. Вона мене!.. Я до неї!.. — навперобій закричали кішка з собакою.

— Агов! Говоріть по черзі. Спочатку собака.

— Іду я по стежці, дивлюсь, а на ґанку кішка сидить. Мирна така, на сонечку гріється. Вирішила я привітатися. Підходжу, хвостом виляю, а вона раптом як схопитися, як дасть мені пазуристою лапою по морді! Ну, тут я і скипіла... Та за що вона мене?

— А за те, що ти котячої мови не знаєш. Це по-собакому виляння хвостом означає: «Доброго дня!». А у кішок це означає: «Я дуже розлютилася, зараз стрибну!». Ось кішка і почала захищатися від злої собаки.

— Та в тому-то й річ, що я не зла була! Я підходжу, лапу піднімаю: «Давай дружити!».

— А по-котячому це означає: «Йди звідси, а то вдаю!».

Кішка вирішила, що ти її проганяєш.

Задумалася собака, а кішка каже:

— Сиджу я на ґанку, на сонечку грююся. Так мені добре, що я очі прикрила і муркочу від задоволення. Раптом просто над головою собака як загавкає! Я на дерево злетіла, собака внизу стрибає, і так мені прикро стало! За що вона на мене напала?

— А це тому, що ти собачої мови не знаєш! Кішка муркоче, коли задоволена. Але це бурчання схоже на неголосне гарчання. Воно по-собачому означає: «Я на тебе серджуся!». Ось собака і стала проганяти сердиту кішку. Ні, друзі, доведеться мені у вас попрацювати перекладачем з котячої мови на собачу і навпаки.

Усі троє замовчали.

— Вороно, — раптом запитала кішка, — а звідки ти стільки мов знаєш?

— Я давно тут живу, — відповіла ворона, — ваших прабабусь і прадідусів пам'ятаю. А ще допитлива я дуже. Все хочу знати, чому звірі такі різні. А як це можна дізнатися, якщо не розумієш звіриних мов? Ось і навчилася.

Як пов'язаний сюжет байки з темою уроку?

Хто головні персонажі байки? Чому вони сварилися?

Як вороні вдалося примирити кішку і собаку?

Яку пораду ти б дав героям цієї байки?

Прочитай прислів'я. Поясни, як ти розумієш їх зміст.

Згода буде, а незгода руйнує.

Хто згоди хоче, той згоду має.

Підсумуй свої знання

Тільки працюючи разом, допомагаючи та підтримуючи один одного, можна досягти успіху.

Перевір себе

1. Назви якості, які допомагають об'єднанню людей. А які заважають?
2. Чому спільна робота не завжди приносить бажаний результат?
3. Яку роль у житті людей відіграє спілкування?
4. Поясни значення вислову:

Щоб здивуватися, потрібна мить, а щоб зробити дивовижну річ, потрібні роки терпіння і наполегливої праці.

§ 10. Культура взаємин у сім'ї

Прочитай прислів'я, поясни його значення.

Навіщо клад, якщо в сім'ї лад.

Повага до старших членів родини завжди була показником вихованості та людяності. Приміром, у кам'яному віці писемності ще не було. І передати важливу інформацію з покоління до поко-

ління за допомогою книг було неможливо. Тому найстаршим членам громади відводилося особливе місце. Історію свого роду вони передавали усно.

Час йшов, технології розвивалися. Здавалося б, у нашу комп'ютерну добу вже можна обійтися і без повчальних оповідань старших членів сім'ї. Увімкни комп'ютер — і знайдеш там тисячі таких історій. Але традиція слухати ввечері бабусині казки залишилася, оскільки важлива не сама казка, а теплота і любов, які вкладає у неї бабуся.

Але любові і поваги варті не тільки бабуся з дідусем. Не треба забувати і про головних людей у твоєму житті — батьків. Це люди, які люблять тебе понад усе на світі. Коли ти хворієш, вони не сплять ночами, коли ти радісний

і задоволений, вони щасливі за тебе. І знаєш, що найголовніше? Вони роблять це абсолютно безкоштовно. Чи багато у житті ти одержуєш просто так? Просто за те, що ти є? Навряд чи. Тому батьківська любов водночас найдорожча і безкорислива в житті. Учись цінувати її і берегти.

Назви членів своєї родини.

Коли, на твою думку, родина живе щасливо?

Розкажи, як розподілені обов'язки у твоїй сім'ї.

Прочитай вірш.

Пішачок

Проходять по вулиці мати і син.

Син — попереду, мати — позаду.

Син, як чорний, нікельований лімузин,

А мати? А мати схожа на Правду.

Хустина, куфайка — жінка з села.
Вирізьблені сонцем глибокі зморшки.
Руки спрацьовані, чорні, як та смола,
Потріскані, наче підгорілі коржики.
Синові соромно з матір'ю йти,
По столичній вулиці крокувати поруч...
Воно, хоч і вміє дві фрази по-англійськи сплести,
Воно, хоч з дипломом, та все-таки — покруч!
Отак вони йдуть собі, ніби справді чужі.
Вона заворожена сином, щаслива.
А він як погляне на ті руки-коржі,
То чується так, як розчавлена слива.
Поглипує мати на сина здаля,
Як на Бога, а він усміхається черство.
Вона іде бавить чуже немовля,
А він на роботу — в міністерство.
І слава Господу, що воно — пішачок,
Що не має державного автомобіля,
Бо мати по вулиці несла б свій мішок,
А він проїжджав би десь поблизу, десь біля...

Дмитро Павличко

Вислови свою думку про ставлення сина до матері.
Як ти ставишся до своїх батьків, бабусів і дідусів?

Прочитай.

Борода Мудреця

На острові, куди потрапили пізнайки, було тепло і сонячно. Тому пізнайки часто ходили купатися в океані. Найгірше було старійшині Мудрецеві. Його густа і довга борода за такої спеки не давала старому нормально зітхнути. Та й у густих джунглях вона щоразу зачіплялася за

якусь ліану чи колючку. Добре поміркувавши, він вирішив зістригти свою бороду. Ох, важко було зважитись Мудрецеві на такий крок. Але нічого не вдієш. Узяв у садівника Квітика гострі ножиці і зістриг свою довжелезну бороду.

Наступного дня ніхто із пізнайків спочатку не впізнав Мудреця. Оскільки кожен з них, скільки себе пам'ятав, без бороди його ніколи не бачив. Без бороди старійшина вже не здавався таким мудрим. Ззовні він взагалі нічим не відрізнявся від інших пізнайків. Хіба що був набагато старшим. «Зараз він виглядає так само, як і ми, — подумали пізнайки, — то й розумом, швидше за все, від нас не відрізняється».

Після цього до Мудреця зовсім перестали ходити за порадами. А його думка втратила свою колишню силу у вирішенні важливих питань.

Якось трапилося лихо — занедужав дракон. І коли він кашляв або чхав, з його рота вивергалися вели-

чезні омахи полум'я. А оскільки чхав і кашляв дракон часто, до того ж не знаючи, коли закашляється наступного разу, пізнайкам стало дуже складно жити з ним на одному острові. То частину саду ненавмисно спалить, то колоди для ремонту корабля підпалить. Ще кілька днів такої хвороби — і від острова взагалі нічого не залишиться. Пізнайко Травник приготував цілющий сироп від кашлю, який мав би вмить поставити дракона на ноги. Проте віднести ліки ніхто не наважувався. А раптом дракон закашляється і спопелить пізнайка?! Отож, що робити, вони не знали. Піти за порадою до Мудреця було соромно. Але старійшина на них не образився і прийшов до товаришів сам.

— Я помітив, що дракон чхає і кашляє в різний час, але не частіше, ніж один раз у сто секунд. Якщо я розрахував правильно, то цього часу має вистачити, щоб віднести ліки й встигнути втекти. Чи прислухатися до моєї поради, вирішувати, звичайно, вам, — сказав Мудрець.

Цього разу йому ніхто не суперечив. Та й виходу іншого не було. Спритник узяв у руки пляшечку із сиропом і, дочекавшись, коли дракон відкашляється, чимдуж побіг до печери. Всі пізнайки вголос лічили до ста. І так голосно, щоб Спритник міг їх чути. Коли товариші дорахували до дев'яносто, він лише добрався до печери дракона. Поставивши пляшечку з ліками на порозі, Спритник встиг сховатися в ущелину між камінням. Ще мить, і дракон спопелив би його. Задоволений, але дуже втомлений, він повернувся назад. Пізнайки зраділи, побачивши свого друга живим і здоровим.

— А старійшина наш справді дуже мудрий і спостережливий, — зауважив хтось із пізнайків, — і справа зовсім не в бороді.

Дракон закашляв знову. Але це був останній напад хвороби. Випивши сироп, він більше не кашляв і почав одужувати. А пізнайки ніколи вже не сумнівалися у мудрості старійшини.

Чому пізнайки перестали ходити за порадами до Мудреця? Які висновки зробили пізнайки після пригоди з драконом? Які поради дають тобі бабусі і дідусі?

Прочитай прислів'я. Поясни, як ти розумієш їх зміст.

Шануй старих — молоді колись тебе пошанують.

Все купиш, лише батька й матері — ні.

Шануй батька і неньку, то буде тобі скрізь гладенько.

Підсумуй свої знання

- Старших членів громади було прийнято поважати ще в кам'яному віці. Хоч це було не стільки культурною нормою, скільки мірою виживання. Старші члени громади були досвідченими мисливцями і єдиними хранителями історії роду, тому молодь цінувала людей похилого віку.
- На відміну від кам'яного віку, сьогодні повага до старших — обов'язкова норма культурної і вихованої людини.

Перевір себе

1. Чому потрібно шанувати своїх рідних?
2. Назви свої обов'язки перед сім'єю.

Підготуй розповідь про своїх дідусів і бабусь. Що тобі найбільше подобається робити разом з ними?

ЗМІСТ

Розділ 1. ЛЮДИНА

§ 1. Неповторність кожної людини.....	5
§ 2. Життя людини — найбільша цінність.....	11
§ 3. Людське «Я».....	15
§ 4. Великі вчені. Великі відкриття.....	21
§ 5. Великі винахідники. Великі винаходи.....	28
§ 6. Досягнення людства. Культура. Спорт.....	36
§ 7. Можливості людей в досягненні успіху	42
<i>Тест «Перевір себе»</i>	49

Розділ 2. ЛЮДИНА СЕРЕД ЛЮДЕЙ

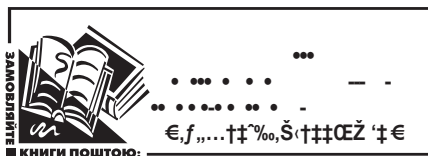
§ 8. Єгипетська піраміда — символ спільної праці людей	51
§ 9. Особистісні якості, що допомагають і заважають об'єднанню людей. Роль спілкування в житті	55
§ 10. Культура взаємин у сім'ї	60
§ 11. Культура взаємин у школі, на вулиці	66
§ 12. Культура поведінки. Правила етикету	70
§ 13. Правила поведінки в гостях	74
§ 14. Людські цінності й життєві цілі. Хобі людини	77
§ 15. Уникання конфліктів	84
§ 16. Позитивні риси людини	89
§ 17. Недоліки людини	94
<i>Тест «Перевір себе»</i>	101

Розділ 3. ЛЮДИНА В СУСПІЛЬСТВІ

§ 18. Чи потрібна людині держава?	102
§ 19. Громадянські права та обов'язки.....	107
§ 20. Основні символи держави	113
§ 21. Турбота кожного про культурну спадщину і довкілля.....	120
§ 22. Приклади правопорушень серед дітей і відповідальність за їх скоєння.....	127
§ 23. Соціальна роль людини	132
<i>Тест «Перевір себе».....</i>	<i>136</i>

Розділ 4. ЛЮДИНА І СВІТ

§ 24. Земля — наш спільний дім.....	138
§ 25. Україна на карті світу. Найближчі сусіди нашої держави.....	143
§ 26. Не нашкодь!.....	148
§ 27. Співробітництво людей у галузі охорони довкілля, природних багатств	153
§ 28. Внесок кожної людини у справу збереження природних багатств	158
§ 29. Великі відкриття і винаходи українців	164
§ 30. Видатні українські діячі культури.....	168
<i>Тест «Перевір себе».....</i>	<i>172</i>

Навчальне видання

БЕДЕНКО Марко Васильович
ЗАБРОЦЬКА Світлана Григорівна
ДУНЕЦЬ Ірина Романівна

Я У СВІТІ

ПІДРУЧНИК ДЛЯ 4 КЛАСУ
загальноосвітніх навчальних закладів

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Вікторія Дячун, Борис Щавурський*
Художник *Євгенія Рудюк*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Людмили Гумен*
Художній редактор *Ростислав Крамар*
Технічний редактор *Оксана Чучук*

Підписано до друку 13.01.2015. Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Pragmatica. Умовн. друк. арк. 14,256. Умовн. фарбо-відб. 14,256.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реє-
стру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48
office@bohdan-books.com
www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-4122-7

9 | 789661 | 041225